

LBRIS

We know
books

ELAINE KASKET

TOATE
FANTOMELE
DIN MAȘINĂRIE

Iluzii ale nemuririi în era digitală

Traducere din limba engleză

ADINA BARVINSCHI

Prefață

EMIL ȘTEȚCO

CORINT
FUTURE

CUPRINS

<i>Prefață</i>	5
<i>Nota autoarei</i>	13
<i>Introducere – Aducându-mi aminte de Elizabeth</i>	15
<i>Capitolul 1 – Noile Câmpii Elizee</i>	31
<i>Capitolul 2 – Anatomia doliului online</i>	73
<i>Capitolul 3 – Termene și condiții</i>	119
<i>Capitolul 4 – În spatele herselor</i>	161
<i>Capitolul 5 – Îngrijitorii morților digitali</i>	200
<i>Capitolul 6 – Valea neliniștitoare</i>	244
<i>Capitolul 7 – Vocile morților</i>	290
<i>Capitolul 8 – Aducându-mi aminte de Zoe</i>	327
<i>Ultimele cuvinte. Un decalog al țărânei noastre digitale</i>	339
<i>Mulțumiri</i>	353
<i>Note</i>	355
<i>Surse fotografii</i>	387
<i>Index</i>	389

modalitățile prin care doriți să țineți legătura după decesul uneia din părți. Despre cum vreți să-și aducă alții aminte de voi după ce vă veți da ultima suflare⁴ și după ce trupul vă va deveni țărână și despre cum aceste preferințe personale pot fi respectate în era digitală în moduri care erau de neimaginat chiar și acum un deceniu. Despre cum decideți ce este privat și ce este public, acum, când era informațiilor a dat peste cap definițiile și așteptările istorice cu privire la dreptul la viață privată și cum bifarea câtorva căsuțe în interfața de setări de pe Facebook ar putea fi determinantă pentru modul în care veți trăi etern în amintirea celorlalți. Despre faptul că indivizii sau forțele care au în proprietate sau vă controlează datele personale pot hotărî, până la urmă, nu doar ce va rămâne în urma voastră în lume, ci și cine va putea accesa această moștenire. Despre năruirea frontierelor dintre vii și morți în lumea online, despre locurile în care aceștia se întâlnesc și socializează și despre faptul că, într-o bună zi, nu peste mult timp, unii dintre prietenii voștri cei mai buni, dintre interlocutorii cei mai fascinanți s-ar putea să fie decedați. Despre fanteziile noastre privind viața veșnică și despre speranța amăgitoare pe care ne-o flutură prin față tehnologiile noastre digitale, promițându-ne că poate, doar poate, începem să ne dăm seama cum am putea păcăli moartea.

Așadar, v-ați dori ca moștenirea voastră să rămână veșnic pe lume sau ca urmele voastre digitale să dispară cu totul, precum amprente de pe nisipul unei plaje măturate de un val? Preferați ideea nemuririi digitale sau pe cea a desuetudinii fizice, dar și tehnologice? Gândiți-vă bine înainte de a da un răspuns. Și, orice ați face, citiți *cu mare atenție* termenii și condițiile odată ce v-ați hotărât.

CAPITOLUL 1

NOILE CÂMPII ELIZEE

Petrecusem ultimele zece minute ascunsă în baie. Poate că mă mai simțisem cândva atât de descurajată și de jenată, dar nu-mi mai aminteam când. Cu câteva luni în urmă, ținusem aceeași prelegere la o conferință de specialitate și fusese foarte bine primită. Rețelele de socializare erau un fenomen relativ nou, iar doliul pe aceste rețele era ceva complet nou, așa că am fost una dintre primele persoane care au vorbit despre acest lucru. La conferință avusesem parte de foarte multe reacții pozitive din partea cercetătorilor din domeniul meu și de numeroase discuții interesante.

Astăzi însă era cu totul altă mâncare de pește. Aproape toți cei din public păruseră fie indiferenți, fie confuzi. Văzusem multe brațe încrucișate și multe alte gesturi descurajante, iar când venise rândul secțiunii de întrebări și răspunsuri în public nu se auzea nici musca. Era limpede că îmi apreciasem greșit auditoriul, care de această dată era compus din membri ai publicului larg. Cum reușisem oare să mă înșel într-un asemenea hal? Mă afundasem, pur și simplu, în prezentarea mea, presupunând că toată lumea știa ce erau rețelele de socializare și cum funcționau ele, dar era limpede că majoritatea celor prezenți nu avuseseră nici cea mai mică idee despre ce le vorbisem timp de 40 de minute. Ceea ce nu ar fi trebuit să mă surprindă. În anul 2010, folosirea rețelilor de socializare era la cote incredibil de mici în rândul persoanelor de

peste 30 de ani. Doamne, cât de toantă fusesem! Mi-am dat cu apă rece pe obraji în flăcări și mi-am făcut curaj să mă întorc în galeria de artă în care avea loc simpozionul despre moarte intitulat *Stardust*⁵. Oamenii din public se învârteau în așteptarea startului grupurilor de discuții. M-am oprit într-un colț, simțindu-mă încă năucită, și am încercat, fără prea mult succes, să devin una cu tapetul de pe perete.

M-a văzut din capătul celălalt al încăperii și a venit drept spre mine. Era cu siguranță cea mai în vârstă imigrantă digitală din acea cameră. Capul ei era încununat de un nimb de păr alb rar, aducând cu o floare de păpădie, iar pe braț îi atârna o geantă enormă și străveche. Semăna cu regina Angliei. Avea un pas nesigur și era foarte mică de statură, dar se apropia de mine cu multă hotărâre și era limpede că avea ceva de spus. Eram destul de sigură că știam ce voia să-mi zică. Am zâmbit timid și m-am pregătit sufletește pentru o diatribă luddită despre faptul că toate aceste bazaconii de ultim moment precum „World Wide Web”, sau cum naiba îi spune, sunt niște tâmpenii și niște absurdități.

— Sper că-ți dai seama că lucrurile despre care vorbești nu sunt deloc noi, a spus ea cu vioiciune. Absolut deloc noi.

— Deloc noi? am întrebat-o pe un ton inexpressiv.

Sinceră să fiu, mă așteptasem să creadă că toate acestea erau inconfortabil de noi. Până la urmă, publicul larg primise acces la Facebook cu numai patru ani în urmă. Oamenii nu numai că începuseră să creeze pe site pagini memoriale, dar continuau și să viziteze zilnic paginile de profil „ca-n viață” ale decedaților, dându-le o nouă folosință nu doar ca locuri în care să jelească, nu doar ca pretexte pentru aducerea aminte, ci și ca zone în care puteau să vorbească cu morții. Remarcasem faptul că felul în care li se adresau era familiar, de zi cu zi, aproape mereu formulat la persoana a doua. „Nu-mi vine să cred că nu vei fi cu noi anul acesta. Doamne, ce porcărie! Mi-e dor de tine, drăguță!!!” Anumite comentarii păreau să sugereze că era necesar, sau măcar mai eficient, să intri online pentru

a comunica cu morții. „Îmi pare rău că n-am apucat să-ți urez ieri «la mulți ani» – n-am putut să mă conectez la internet de unde stăteam.”

Bineînțeles, atunci când am discutat cu participanții la un studiu științific, ei mi-au confirmat că metoda cea mai sigură de a te asigura că mesajul tău ajungea la destinatar era să vorbești cu el pe Facebook. Nu credeau neapărat că în Rai exista un *internet café*. Nu credeau toți în Rai sau în vreo altă formă de viață de apoi. Credincioșii și atei mi-au spus însă același lucru. Cine știe dacă decedații te aud dacă le vorbești de lângă mormânt sau din fosta lor cameră? Dacă le scrii un mesaj pe hârtie și o lași undeva, cine știe dacă îl vor vedea? Dar dacă le scrii pe Facebook – o, da, vor citi ce le scrii⁶. Cum puteau oare toate acestea să nu reprezinte noutăți? Ceea ce-i spuneam nu era însă atât de nou pe cât credeam eu, încât practic o plictisiseam.

— Toate acestea sunt la fel de vechi ca soarele de pe cer, mi-a spus ea, oftând.

Și-a băgat o mână în geantă și a scos un plic. L-a deschis și mi-a întins un teanc de foițe de hârtie îngălbenite, cu marginile tăiate grosolan – imagini în tonuri sepia ale unor oameni îmbrăcați în straie de secol XIX. Pozau foarte bățoși în scaunele lor cu spătare drepte, cu expresii de jale și de stoicism înscrise pe chipuri. În fundal, vizibile printre nori de aburi palizi, se zăreau fețe și siluete transparente și cețoase, fantome ale răposaților.

— Vezi? m-a întrebat ea, probabil observând apoi că nu înțelegeam ce-mi arăta. Sunt membră a Asociației Spiritiștilor din Glasgow. Iar chestiile despre care vorbești tu, ei bine, sunt același lucru. Putem mereu vorbi cu duhurile. Găsesc ele un mijloc să ne audă.

— Acelea sunt fotografii spiritiste, am spus eu ezitantă.

— Exact, a zis ea triumfătoare.

Cred că a continuat să vorbească, dar nu-mi mai amintesc ce a spus. În acel moment, mintea mi s-a închis. Mi-am luat o

expresie politicoasă, iar ochii mi-au zburat peste umărul său, căutând un salvator, vreo persoană cu care trebuia neapărat să vorbesc înainte să plece. Mi-am spus în sinea mea că biata femeie era clar nițel într-o ureche. Nu înțelesese fenomenul despre care vorbisem și nici ideea prezentării mele. Oriunde ar fi ea acum însă, îi transmit un mesaj prin eter, poate prin același eter prin care călătoriseră duhurile pentru a apărea în fotografiile ei: îmi pare foarte rău că nu v-am ascultat, dragă doamnă. Înțeleseserăți foarte bine ce spuneam eu. Eu sunt cea care nu înțelesese ce spuneți *dumneavoastră*. Deși îmi prezentați un argument minunat.

Există o teorie a doliului numită continuarea atașamentului⁷. În această carte voi avea multe de spus despre aceasta, dar iată esența teoriei: existența în continuare a unei legături cu o persoană decedată este un fenomen cât se poate de firesc. Dacă această idee vi se pare bizară sau chiar nesănătoasă, vă invit să vă uitați în jurul vostru ca să vedeți dacă nu cumva Sigmund Freud nu se materializează într-un nor cețos undeva în spatele vostru. Influența acestui părinte al psihologiei asupra gândirii occidentale este atât de importantă, încât el a reușit, măcar temporar, să ne schimbe toate ideile preconcepte despre moarte și despre doliu. Dacă ne gândim cât de puține a spus, de fapt, pe această temă, impactul său asupra concepțiilor noastre despre doliul „sănătos” a fost cu atât mai remarcabil. Într-un eseu intitulat „Doliu și melancolie”, el și-a prezentat pe scurt concepțiile, dându-le un aer de simplu bun-simț. „Cred că nu e nimic forțat dacă voi prezenta acest travaliu în felul următor”, ne spune el. Explică apoi că „travaliul doliului” este, de fapt, o renunțare „graduală” la „obiectul iubit” – adică la persoana care a murit. Nu intră în prea multe amănunte, dar se pare că trebuie să treci prin fiecare amintire și fiecare așteptare pe care le-ai prețuit la răposat, iar acestea fiind realizate, vei putea să renunți la fiecare fărâcă din el – să te eliberezi încet, pas cu pas, de durerea care te macină. Freud spune că atât timp cât „existența obiectului

pierdut [este] între timp continuată psihic”, nu putem fi „liberi și neinhibați”, de unde rezultă că trebuie să ne realizăm „travaliul doliului”⁸.

Există însă o singură problemă. Aceste afirmații sentențioase, oricât de pline de autoritate ar fi, nu pot fi verificate factual. Nu se potrivesc cu experiențele celor mai mulți dintre noi. Nu reflectă nici măcar experiența personală a lui Freud în ceea ce privește doliul. Nu sunt susținute de dovezi empirice sau măcar anecdotice, și totuși opinia acestui mare om despre locul morților în marea schemă a lucrurilor a rezistat în tot restul secolului al XX-lea, cel puțin în Occident. Îi auzim eco-urile vocii străbătând deceniile atunci când anumite persoane folosesc expresii precum „nu reușește să treacă peste asta”, „îi e greu să uite” sau „neagă realitatea”. În ciuda faptului că tot mai mulți oameni încep să-și dea seama că e ceva în neregulă cu astfel de idei, occidentalii care au legături neobișnuit de durabile cu răposații lor tind încă să se înscrie singuri în câte o patologie și să fie etichetați drept bolnavi de către cei din jurul lor. De fapt, ei răspund, pur și simplu, unei nevoi care este la fel de veche ca timpul însuși – cea de a prețui și chiar de a cultiva legăturile psihologice și emoționale dintre ei și morții pe care i-au iubit. Dintr-o miriadă de motive, multe dintre ele explorate în paginile următoare ale acestei cărți, este important pentru noi să păstrăm o legătură cu răposații.

Tehnologiile de comunicare ilustrează perfect modul în care nevoia noastră de a continua legătura cu cei decedați pare să fie pre-programată în noi, pentru că imediat ce apare o nouă jucărie informatică ne repezim asupra ei pentru a intra în legătură cu morții noștri. În anii 1840, în New York, tineretele Kate și Margaret Fox – în mod limpede binecuvântate cu imaginații prolifice și cu un simț acut al dramatismului – au reușit să-i convingă pe toți cei din jurul lor că puteau comunica cu duhurile. Carierele lor au explodat ca un foc mistuitor. În intervalul de timp dintre presupusul prim contact și mărturisirea faptului că totul fusese de la început doar o înșelătorie

foarte elaborată, cele două surori au petrecut câteva decenii lucrative în calitate de clarvăzătoare, răspunzând unui jind aparent fără limite de comuniune cu decedații și reușind să aducă foarte multă popularitate mișcării spiritiste din Statele Unite. În anii 1880, spiritismul mincinos era foarte în vogă, era frauda „la modă” a vremii⁹. Este grăitoare manifestarea preferată a duhurilor din timpul vestitelor ședințe de spiritism ale surorilor Fox: în timp ce noul și miraculosul telegraf bătea, spiritele ciocăneau. Nu vom ști niciodată dacă Margaret și Kate au fost inspirate de vreun interes direct cu privire la cel mai nou dispozitiv de comunicare, dar cu cât se răspândea mai mult telegraful și oamenii începeau să asocieze bătăile sale cu comunicarea, cu atât mai mult sens avea ca duhurile să vorbească prin aceleași mijloace.

Lucrurile nu s-au oprit aici. Pe măsură ce creștea popularitatea fotografiei, iar echipamentul fotografic devenea tot mai răspândit și tot mai accesibil, „fotografiile cu fantome” au început să facă parte din oferta standard a oricărui spiritist abil. Un reporter de investigații care s-a prezentat în anul 1880 în studioul foto din Los Angeles al doamnei L. Carter a ezitat în fața prețului de 3,5 dolari pentru o ședință, în ciuda faptului că fusese asigurat că spiritista în cauză nu avusese parte niciodată de vreun eșec indiscutabil. Doamna i-a spus că, în cazul în care duhul era ocupat cu vreo altă problemă din sfera vieții de după moarte, un altul avea să se prezinte pentru a-i ține locul. Când i s-a părut că gentlemanul avea de gând să caute alt furnizor de servicii, clarvăzătoarea a primit un mesaj din planul astral, prin care i se indica faptul că probabil avea să ajungă și un onorariu de numai 2,5 dolari¹⁰.

Spre deosebire de întreprinzătoarea doamnă Carter și de cinicul ei client însă, anumiți oameni credeau sincer în capacitatea tehnologiei de a surprinde manifestări ale duhurilor, inclusiv oameni eminenți precum însuși Thomas Edison. Omul care inventase fonograful la sfârșitul secolului al XIX-lea a scris în anul 1920 în revista *Scientific American* că spera să

producă, într-o bună zi, un astfel de aparat suficient de sensibil pentru a recepționa vocile răposaților¹¹. Probabil că era o promisiune atractivă pentru o populație care încerca să-și revină după pierderea atâtor vieți tinere în „războiul menit să pună capăt tuturor războaielor”. În anii 1980, duhurile se manifestau în anumite filme de mare succes prin intermediul zumzetului static și al liniilor tremurate ale aparatelor de televiziune dereglate¹². Iar în Japonia secolului al XXI-lea, oamenii călătoresc din șapte zări pentru a vizita proprietatea din vârf de deal a lui Itaru Sasaki și pentru a ridica receptorul telefonului său de vânt.

După decesul verișorului său, povara doliului i s-a părut greu de purtat pe umeri. Imediat după un deces, mai ales, simțim adesea nevoia de a găsi și de a contacta persoana răposată – fenomen numit reflexul căutării și al chemării. Astfel s-a întâmplat și cu Itaru, un grădinar din Otsuchi, Japonia, care avea din întâmplare în proprietate o parcelă de pământ cu vedere la Pacific. Pentru a-și satisface nevoia de a intra în contact, el a instalat în grădină o cabină telefonică vopsită în alb. Pe raftul din interiorul cabinei a pus un telefon vechi cu disc care nu se conectează niciunde. Itaru știa că, pentru scopurile sale, ar fi fost inutil să lege telefonul la rețea, pentru că nu avea nevoie să vorbească cu viii, ci cu morții.

— Pentru că gândurile mele nu puteau să fie transmise pe linia telefonică obișnuită, spune el, am vrut să fie duse de vânt [...], așa că i-am spus telefonul de vânt – *kaze no denwa*¹³.

Ținându-și la ureche receptorul, privind prin geamurile de sticlă din podea până în tavan florile sale în culori vii dansând în briza zilei, albastrul cerului și sclipirea îndepărtată a oceanului, Itaru i-a spus cu voce tare verișorului său cele mai intime gânduri și trăiri, iar convingerea că vânturile mării aveau să le poarte spre destinatarul lor real îi aducea o oarecare alinare.

Itaru și-a construit cabina telefonică în anul 2010. Un an mai târziu, în martie 2011, s-a întâmplat ceva de neconceput.

Tsunamiul Tōhoku, produs în urma unui cutremur puternic, s-a năpustit pe uscat, măturând mii de vieții și ucigând 10% dintre locuitorii orașului lui Itaru. În anii care au urmat, s-a răspândit într-un fel sau altul vestea despre telefonul său de vânt. Oamenii au început să-i viziteze grădina, întâi câțiva, apoi în număr tot mai mare, ajungându-se la sute de vizitatori. Aceste vizite continuă și în ziua de azi. Oamenii intră în cabină și formează numerele unor case măturate de tsunami sau ale unor telefoane mobile care au tăcut pe vecie, cifrele care le permiteau să dea de părinți, de soți și de neveste, de surori și de frați, de verișori și de prieteni. Oaspeții vin uneori singuri, alteori alături de familiile lor, uneori o singură dată, iar alteori în mod regulat. Uneori nu spun nimic și alteori recită versiunea actualizată a veștilor din viața lor. Unii își presară conversațiile cu întrebări și cu urări pentru decedat. Întrebări la care știu că nu vor primi niciodată răspuns, dar pe care totuși le pun. Atunci când vin să vorbească cu răposații lor la telefonul de vânt, ei se află într-un loc pe care aceștia nu l-au vizitat probabil niciodată, iar în clipa în care ridică telefonul, linia este moartă și pot auzi doar tăcerea. Nu dau de nimic familiar, de nicio imagine a persoanei pe care au pierdut-o. Și totuși continuă să folosească telefonul de vânt.

Surorile Fox erau două farsoare, fotografiile de fantome erau niște escroci și filmul *Poltergeist* era doar un exemplu de magie de Hollywood. Vizitatorii cabinei *kaze no denwa* din Otsuchi pot sau nu să creadă că vorbele lor vor ajunge la persoana iubită. Nu contează însă dacă duhurile există cu adevărat sau dacă pot, într-adevăr, să comunice peste marea prăpastie dintre viață și moarte – oamenii își doresc să creadă. În fața unei pierderi care ni se pare imposibil de suportat, chiar și cei mai cinici dintre noi vor profita fără să stea pe gânduri de șansa de a simți din nou înfiripându-se o legătură – indiferent dacă se gândesc la una literală sau la una emoțională –, și am folosit de multă vreme tehnologia pentru a face acest lucru. Măcar din acest punct de vedere, doamna de 90 de ani din

Asociația Spiritiștilor din Glasgow avea perfectă dreptate. În același timp, nu este chiar adevărat că nu există nimic nou sub soare. Tehnologia a fost cândva *modul* prin care-i chemam pe răposați, dar astăzi ea nu mai este doar un mijloc prin care putem să dăm de cei care au murit. Tehnologia este locul în care decedații trăiesc deja.

Acestea sunt noile Câmpii Elizee¹⁴: nu un loc exclusivist rezervat celor aflați în grațiile zeilor grecești, ci unul deschis tuturor. Cu condiția să dispunem de o amprentă digitală. Dacă vă doriți cu adevărat ca oamenii să-și aducă aminte de voi, dacă vă place ideea ca oamenii să se simtă în continuare în legătură cu voi după ce nu mai sunteți printre noi, trebuie să luați aminte că mărimea acelei amprente digitale va conta... foarte mult. Voi spune mai multe despre toate acestea în curând, dar mai întâi aș vrea să ne gândim la ceva cu adevărat remarcabil. Deocamdată nu există viermi digitali sau gândaci-gropar virtuali care să traverseze internetul și să ronțăie toate datele lăsate în urma lor de cei decedați. După moartea noastră, o grămadă de informații rămân la locul lor – identificabile uneori ca având la origine un răposat, dar de cele mai multe ori nu. Acest lucru poate reprezenta, cel puțin, o vagă formă de revenire la viață. Dus până la capăt însă, el ar putea să anunțe o imensă schimbare în modul în care ne raportăm la moarte și în privința locului și a influenței strămoșilor noștri în societate. Permiteți-mi să vă explic ce vreau să spun.

Tindem să spunem că multe societăți occidentale neagă în cor moartea. Urmăriți cum vorbesc oamenii despre discuțiile din jurul morții ca să vă convingeți. Englezii spun, de exemplu, că în cultura lor nu se vorbește despre moarte. Este un soi de subiect tabu în Insulele Britanice. Chiar înainte să apar într-o emisiune matinală de televiziune, producătorul m-a rugat să țin minte că era foarte devreme și că oamenii își luau micul

dejun, un lucru pe care mi-l puteam aminti și singură, dat fiind faptul că era ora 5.00 dimineața. Emisiunea era transmisă în direct de la expoziția „Moartea – o experiență omenească” de la Muzeul și Galeria de Artă din Bristol¹⁵. Respectând întocmai narațiunea canonică unanim acceptată, scurta prezentare a expoziției menționa faptul că societatea noastră ezită să vorbească despre moarte și despre cei aflați în pragul acesteia. Producătoarea care ne instruia înaintea intrării în direct părea să fie sigură de acest lucru. Deși canalul de televiziune decisese să programeze o emisiune pe tema expoziției despre moarte în grila de dimineață, ea își făcea griji că oamenilor nu avea să le convină să-și contemple propria natură muritoare în timp ce-și beau prima cafea a zilei.

— E devreme. Adică, știu că este despre moarte și așa mai departe și trebuie deci să vorbești despre asta, a spus ea, stând în fața unui exponat care prezenta un iPhone gigantic pe al cărui ecran dansa flacăra unei lumânări comemorative. Încearcă totuși să menții o *atmosfera relaxată*. Un ton optimist.¹⁶

Americanii spun că nici lor nu le place să vorbească despre moarte. Cu obiceiuri personale suficient de sănătoase, o îngrijire medicală la înalte standarde și o viață mai bună cu ajutorul chimiei poate că oamenii vor reuși chiar să evite moartea! Cercetătorii longevității și imortalității din Silicon Valley își petrec zilele șurubărind la o combinație perfectă de modificări genetice, biologice și tehnologice care fie vor mări intervalul de timp în care putem trăi vieți sănătoase și productive, fie vor face moartea complet opțională.¹⁷ Atunci când redactam propunerea acestei cărți pentru a fi distribuită pe la editurile americane, agenta mea literară ezita, făcându-și griji că avea să fie aproape imposibil să vindem în Statele Unite o carte despre moarte. Aș fi putut oare să-i dau un titlu mai puțin... morbid? Să scriu poate mai mult despre nemurire, ca să mă încadrez mai bine în fantezia americană a vieții veșnice? Orice psiholog demn de acest nume știe că evitarea e

un combustibil excelent pentru anxietate, deci tot ce-au reușit să facă aceste discuții a fost să mă îndemne să cuget mai mult la faptul că tabuurile despre moarte și anxietatea în privința ei merg mână în mână în Statele Unite ale Americii. Aveam însă o ipoteză, și anume că existența noastră online ar putea să aducă după sine o epocă în care nu vom mai avea luxul de a evita conștientizarea morții.

În timpul celei mai mari părți a istoriei omenirii, doamna cu coasa bătea la ușă mult mai devreme decât o face astăzi. Viața era josnică, sălbatică și scurtă*, iar moartea te privea mereu în ochi. În Anglia secolului al XVII-lea, durata medie de viață era de aproape 40 de ani și aproximativ 12% dintre copii mureau înainte de prima lor zi de naștere.¹⁸ Coloniștii din Noua Anglie din acele vremuri o duceau numai puțin mai bine după câteva decimări timpurii ale populației în zorii noilor colonii. Odată cu finalul secolului al XVIII-lea și cu avântul tot mai mare al Revoluției Industriale, dezvoltările din agricultură și din producția alimentară și acumularea de noi cunoștințe privind nutriția au făcut din noi toți oameni mai sănătoși. Apa mai curată, igiena mai bună și, în final, vaccinurile ne-au făcut mai puțin vulnerabili la infecții. Antibioticele și alte progrese din știința medicală au făcut din multe maladii simple neplăceri, nu condamnări la moarte. În numai 400 de ani, speranța de viață a oamenilor s-a dublat.¹⁹ Mărirea cu 100% a speranței noastre de viață nu este însă singurul lucru care a împins moartea tot mai departe în ultimele câteva sute de ani.

În societățile agrare, nu prea ați fi avut motive să vă îndepărtați de locurile natale dacă nu vă refugiați din calea ciumei sau a foametei sau dacă nu căutați terenuri mai bune pe care să vă cultivați recoltele, să vă duceți animalele domestice la păscut sau să vânați. Dacă ați fi dorit să vă luați în spate gospodăria și să vă mutați undeva departe, nu aveți

* Parafraza păstrează, urmând textul original, lexicul din Thomas Hobbes, *Leviatanul*, Editura Herald, București, 2017 (n. tr.).